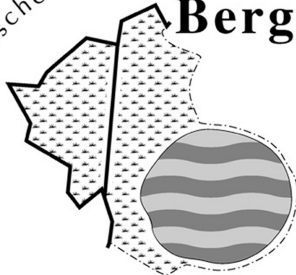

Nederhorst den Berg

Historische Kring

---

juni 2008, nummer 67

---

jaargang 18

---

opgericht januari 1988

Inhoud

Mededelingen en Berichten		2
60 Jaar bevrijding	<i>Vrienden van het plein</i>	9
Van de kaart	<i>Ruud Verkaik</i>	10
Mijn jaren voor en op het eiland (1)	<i>Jan van der Meer</i>	11
Archeologische vondsten in Venenburg (3)	<i>Anton T.E. Cruysheer</i>	15
Vervolgonderwijs in Nederhorst den Berg	<i>Jan Baar</i>	22
Kasteelheer of pastoor, het dorp moest er wel de bocht mee door	<i>Gerard Baar</i>	26
Oude wegen en paden in en rondom Nederhorst den Berg. (1)	<i>Otto Haan</i>	31

Foto omslag

Huize 'De Hoek' aan de Middenweg, anno 1940

MEDEDELINGEN EN BERICHTEN

PROGRAMMA 2008

- **Zaterdag 13 en zondag 14 september 2008**
Open Monumentendag. Gedurende het hele weekend zal er een expositie 'Nederhorst den Berg vanuit de lucht' te zien zijn in het monumentale gebouw van de NERA aan de Radioweg. Ook zullen op zaterdag beide kerken ter bezichtiging geopend zijn.
- **Vrijdag 24 oktober 2008**
Lezing: Drs. U.F. Hylkema uit Utrecht: 'De Vecht en Jaagpaden'.
Aanvang 20.00 uur in de Bergplaats, Kerkstraat.

Verdere mededelingen hierover zullen gepubliceerd worden in 'De Brug' of op de web-site www.historischekring.nl

BEZOEKTIJDEN WERKRUIMTE IN DE SPOT

Op donderdagavond van 19.30 uur tot 21.30 uur bent u welkom in de Spot. Ook de eerste maandag van de maand (buiten de vakantieperiode) staat de deur voor u open van 14.30 uur tot 16.00 uur.

Tijdens de **zomervakantieperiode** is de werkruimte van de HKN in de Spot van **27 juni t/m 12 augustus gesloten**.

WERINON / DE BRUG

Door omstandigheden zijn enkele nummers van 'De Brug', met name die van 11 juli t/m 1 augustus 2007 in het ongereede geraakt. Er is vast wel iemand, die deze nummers nog voor ons heeft.

Oude losse nummers of jaargangen van Werinon zijn ook nog steeds welkom. (Jan Baar, Kerkstraat 6, telef. 0294-254309).

HET JAAR VAN HET RELIGIEUS ERFGOED

Het jaar 2008 is op initiatief van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland (SKKN) uitgeroepen tot jaar van het Religieus Kunstbezit. Het hele jaar door zullen er activiteiten ontplooid worden om de kennis van en de belangstelling voor dit erfgoed te vergroten. Twaalf maanden lang zal er van alles georganiseerd worden. Op de website www.2008re.nl is de actuele informatie te vinden. De Evenementenkalender geeft een duidelijk overzicht.

De HKNdB heeft in 2005 bij gelegenheid van Open Monumentendag een speciale uitgave gewijd aan dit onderwerp: 'Religieus Erfgoed. Geloven in monumenten. Nederhorst den Berg', Werinon 58. In 2007 en 2008 heeft de Willibrordkerk uitgebreid in de belangstelling gestaan. 'De Willibrord-kerk door de eeuwen heen', Werinon nr.66, schenkt aandacht aan veel aspecten van deze eeuwenoude kerk. Beide uitgaven zijn nog verkrijgbaar bij de Historische Kring.

Tot en met de Open monumentendag zijn de Willibrordkerk en de RK Kerk H. Maria Hemelvaart te bezichtigen. De openingstijden zijn: de Willibrordkerk op vrijdag van 13.30 tot 16.00 uur en op zaterdag van 11.00 tot 16.00 uur en de RK Kerk op zaterdag van 10.00 tot 14.00 uur.

WIE WEET WAT

Van oud-burgemeester J. Goudberg ontvingen we vier zegels met vissen. De 2 bovenste zegels zijn rood van kleur, de 2 onderste blauw. Het is ons niet bekend waar deze zegels voor dienden. Misschien heeft het iets te maken hebben met een visvergunning. Wie kan ons hier meer van vertellen? Reacties bij de redactie.

De redactie ziet uw reacties graag tegemoet!

SCHENKINGEN

- Bestek en voorwaarden, tekeningen herinrichtingsplan van de Willibrordkerk - H. Stalenhoef
- Clubblad S.C. Nederhorst: voetbal/handbal/volleybal/tafeltennis - P. Beening
- 25 Foto's en diverse krantenknipsels - W. Kamper-Snel
- Kaartje van Café-Restaurant 't Spiegelhuys' - Th. Stalenhoef
- Plaque van de opening van de Pius X-kleuterschool in 1959, Dammerweg 8 - T. Stellema
- Fotoprint Bewaarschool NdB met Juffr. Zwart (ca 1900) - Mevr. van Norden, Loosdrecht
- Pennetje in etui: 'Horsterbar', NdB - J. Pos
- 2 Foto's Duitse kinderen op kasteel Nederhorst t.t.v. WO I, 1916, met informatie - G. de Keulenaar, Doorn
- Werkstukje over Nederhorst den Berg, K. van Melsen - A. Voorhaar, Hilversum
- 'Bij Wingelaar den kruidenzoeker'. Art. Kath. Illustratie, 31 oct. 1934 - N. Struiving- van der Vliet, Hoorn
- Jaargangen Werinon 1996-2006 - M.C. van Elsacker
- Laatste steen van Zorgcentrum De Kuijer, 31 jan. 2006 - W. van der Voort
- PTT helm met posthoorn (NERA) - F. de Beer
- 18 Foto's en 3 bidprentjes - Thimo Veenman
- Videoband Zomerspektakel 1985 - A. Baar
- J.M. Veenman: Gedreven door de tijd. Mr. Barthold Janszn. Ingel - Jan Veenman, Ankeveen
- Print boerderij Blijkpolder - W. van der Vliet
- 'Nederhorst en zijn bewoners'. Lezing en foto's, 26 okt. 2007 - Eric J. Jonker
- 5 Mappen foto's van de Ronde van Overmeer - J. van Huisstede Kzn.
- Een oliespuit en een oliekan uit Wasserij Vecht en Dijk - Fr. Hageman
- Foto's Nederhorst den Berg - J. Baar
- Bord 'Nederhorst den Berg, de badplaats voor uw was' - G. Bakhuizen
- Documenten betr. Overmeer, o.a. De Brouwerij - A. de Lange - v.d. Werff, Weesp
- Nummers Werinon 2004 / 2007 - C. van der Linden
- Wandeltocht Rivierahof 15 jaar, 2005 - M. Breed

- Speldje Kasteel Nederhorst en krantenfoto's 1902 e.v. - B. Hageman
- Grammofoonplaatje 'Naar de grenzen van het Heelal'. Signalen van Spoetniks, Wostok II, de stem van Yoerie Gagarin, etc. - K. Joustra
- 2 Foto's van de speeltuin aan de Dammerweg op de akker achter nr. 34 - A. Blom

Van J. Goudberg:

- 5 Foto's sloop wasserij 'De Vechtstroom', Dammerweg
- 4 Zegels (met visafbeelding, prijs en stempel NdB)

Van W. van Deutekom:

- 5 Nummers van Werinon
- 'Horstermeer weer een meer?' - Annie Lam (2003)
- 'Prentenboek van Weesp en Weesperkarspel' - Jan Salomans / Jan Snel (1983)
- 'Vecht en Veen op de valreep' - G. Noordanus / J. Rinsma (1980)
- 'Nederhorst den Berg in oude ansichten' - N. M. Blankendaal (1974)

Van J. Teunizen:

- 2 Lijmklemmen
- 5 Bestekstukken (zilver), afkomstig uit kasteel Nederhorst

Van A.H. Beemster, Lelystad:

- Documenten Horstermeer:
- Octrooien en overeenkomsten betreffende de droogmaking en verdere werken (1672 e.v.)
- De afwatering van de Horstermeer
- Verkavelingskaart van den Horstermeerpolder (1882), origineel
- Kadastrale kaart NdB, Sectie C, met waterpeilaanduidingen 1940
- Kaarten met de waterstanden van de Horstermeer (mei/juni 1940)
- Legger der afwatering van de Horstermeer (1928), met Bijzonder Reglement van Bestuur (1905)/Keur 1923 en Kaart situatie gemaal Overmeer
- Dwarsprofielen Horstermeer, boringen (1878) Kwel- en bemalingsgegevens t/m 1940

En nog veel meer schenkingen, deze worden in Werinon 68 opgesomd!

LITERATUUR

Hoogfeest. De kerk pakt uit. Sieraden van de parochie Rob Stalenhoef. (Verkrijgbaar bij het parochiesecretariaat).

De Processie Broederschap van O.L. Vr. van het H. Hart. De Hoop der Hopelozen. Rob Stalenhoef.

Over de Vecht. Luchtfoto's. Herman H. van Doorn / Loekie Schwartz 'Gewest Gooi en Vechtstreek 40 jaar'. Ans Baar e.a. (red.). Jubileumuitgave.

De Noordelijke Vechtplassen. Otto Haan. Een bronnenstudie in het kader van de werkgroep 'Oude Wegen' in Gooi en Vechtstreek van TVE (2008).

De Willibrordkerk in Nederhorst den Berg. Nieuw licht op de vroegste geschiedenis. Els N.G. van Damme. In: TVE maart 2008.

'Mooi van lijn en kleur'. De verdwenen streekdrachten van Eem tot Vecht. Livia van Eijle / Alie Klap.

Op zoek naar de verdwenen middenstand. Thimo de Nhijs. Uitgeverij Verloren (2008).

Op zoek naar het religieus erfgoed. Hildo van Engelen/Vincent Robijn. Uitgeverij Verloren (2008).

EXPOSITIES

Museum Maarssen, vanaf april 2008. **Buitenplaatsen aan de Vecht.** Vestingmuseum Naarden. **Generaal Kraayenhoff.**

Museum Hofland Laren. **'Over klimaat gesproken, het wel en wee van CO2'.**

Historische Kring Loosdrecht. **'Drieluik', Oude beroepen en Meet- en Weeginstrumenten.**

LEZING KASTEEL NEDERHORST, MET DIA'S

Op 26 oktober 2007 hield de heer Eric Jonker van de Harmine Wolters-Stichting in de Bergplaats een lezing over kasteel Nederhorst. De opkomst was groot, er kwamen 120 belangstellenden luisteren. Het kasteel leeft dus nog altijd bij de dorpingen. Voor wie het nog eens allemaal na wil lezen, de HKN heeft van de heer Jonker de volledige tekst van zijn lezing gekregen. Onze dank hiervoor.

LEZING DE EERSTE KOLONISTEN IN DE HORSTERMEER

Een volle Bergplaats op vrijdag 23 november 2007 voor Dr. Johan Frieswijk, die kwam vertellen over de eerste kolonisten in de beginjaren

van de nu 125-jarige Horstermeer. Vooral de vestiging van een afdeling van Walden van Frederik van Eeden, 'Nieuw Harmonie', en de deelnemers daaraan werden door de spreker volop belicht. Het leven in de polder was moeilijk. De grond op zich was wel niet duur, maar de hoge polderlasten drukten zwaar op het inkomen. Vele namen van Horstermeeders, zoals Nanne de Boer, Bouke Rijpma, Andries Siewertsen, Klaas Risselada en D.O. de Vries passeerden de revue. Niet alleen voor de aanwezige bewoners van de Horstermeer, maar zeker ook voor alle aanwezigen, was dit een bijzonder boeiende avond.

Voor een uitgebreid verslag, zie 'De Brug' van 5 december 2007: Gerard Baar - 'Friese kolonisten in de Horstermeer'.

JAARVERGADERING / HET DORP VAN MEESTER KREMER / DIAVOORSTELLING NEDERHORST DEN BERG

Na de vlot verlopen Jaarvergadering (29 februari 2008), met jaarverslag, financieel overzicht, begroting, mededelingen en een bestuursverkiezing, waarbij Ben Hageman in het bestuur gekozen werd in plaats van Ruud Verkaik, kreeg Roel Kapenga het woord en het beeld om iets te laten zien van het projekt 'Het dorp van Meester Kremer. Wonen en werken in het Vechtplassengebied', bestemd voor de basisscholen van Nederhorst den Berg. Aan de hand van een CD-rom en ander lesmateriaal komen de jonge Bergers veel te weten over de omgeving, het milieu en de geschiedenis van hun dorp. Het is een mooi en gedegen werkstuk geworden. Hopelijk zullen nog heel wat leerlingen op deze manier kennis kunnen nemen van hun dorp en leefomgeving.

Na deze presentatie ging Gerard Baar, technisch bijgestaan door Theo van der Zee, verder met een vertoning van foto's uit de eigen collectie, uiteraard vergezeld met zijn commentaar, dat af en toe van zeer veel 'inside information' getuigde.

Zie voor een uitgebreid verslag 'De Brug' van 5 maart 2008: 'In en rond ons dorp'.

PRESENTATIE 'DE WIILBRORDKERK DOOR DE EEUWEN HEEN'

Op 15 februari 2008 werd voor een volle Willibrordkerk het eerste exemplaar van de speciale uitgave van Werinon 'De Willibrordkerk door de eeuwen heen' gepresenteerd. Veel genodigden hadden gevolg gegeven aan de uitnodiging en meerdere leden waren ook present. Na de ontvangst en enige speeches mocht burgemeester Bijl van Wijdmeren het eerste exemplaar in ontvangst nemen. Dit alles werd omlijst door sfeervolle

muziek. De ruim 100 bezoekers konden verder onder het genot van een hapje en een drankje het fraaie boekwerk bekijken en bespreken.

Zie voor een uitgebreid verslag 'De Brug' van 20 februari 2008: Presentatie Werinonbundel Willibrordkerk.

DE MOORD!

Ik, Gerard Baar, laat u, met zijn goedkeuring, graag de brief lezen die de 83-jarige Cornelis Bak mij schreef naar aanleiding van mijn artikel 'De mythe van de moord in de kerktoren' in onze jubileumuitgave 'De Willibrordkerk door de eeuwen heen'.

Beste Heer Baar,

20-2-2008

Vanmiddag viel het fraaie boekje over de Willibrord in de bus en heet van de naald reageer ik natuurlijk vooral op het boeiende artikel over "de moord in de toren". Ik ben er bijzonder blij mee: al jaren hoopte ik dat ik er nog eens achter zou komen wat er zich eind achttiende eeuw nou afgespeeld had. Dat mijn voorvader een moordenaar was wist ik al (ik heb namens hem vergiffenis gevraagd aan de Allerhoogste). Maar dat het iemand zou lukken in de rechterlijke archieven uit de Franse tijd uit te vinden hoe het in werkelijkheid gegaan is, schenkt mij grote voldoening. Hulde! Ik heb het gelezen als een avonturenroman.

Grappig dat er zelfs een signalement bekend is: donker haar, donkere ogen (zijn in onze tak uitgestorven!) een klein gezet mannetje. En..... een driftkop. Nou, dat laatste is nog niet (geheel) uit de familie verdwenen. Mijn opa Bak was een ongemakkelijk heerschap volgens de verhalen van mijn moeder. Mijn vader was een patriarch wiens toorn heel wat over mij uitgestort is. Ikzelf kan heel fel worden als ik onrecht op mijn weg vind. (Nog even een anekdote over drift in de familie; mijn oudste zus Johanna [genoemd naar Johanna Baar, mijn grootmoeder] botste nogal eens met mijn vader. Na een conflict tijdens de maaltijd kreeg ze bij het afruimen nog een sneer na van mijn vader. Op weg naar de keuken, met al het vaatwerk, donderde ze woedend de zaak aan scherven!) Genoeg over deze erfelijke belasting. We zijn dus echt familie van elkaar. Uiteraard via Jannetje Bak, maar ook doordat mijn grootvader trouwde met de dochter van Barend Baar en Petronella van Deutekom. Wees hartelijk gegroet, het ga u goed.

Cor Bak.

KOPIJ

Kopij voor het volgend nummer van Werinon vóór 4 augustus 2008 inleveren bij de redactie.

60 JAAR BEVRIJDING

Vrienden van het plein

In de Warinschool werd tijdens de mobilisatie 1939/1940 een lokaal gebruikt als Militair Tehuis voor de hier gelegerde Hollandse militairen.

Aan het eind van de oorlog, bij de tweede inundatie, werd in de school voor de evacués een noodhospitaaltje ingericht, voor 6 à 7 patiënten.

Fietspad tegenover de Warinschool.

Tijdens de razzia van 14 januari 1945 zaten enige jonge Bergers, waaronder Jaap Scherpenhuijsen, onder de school verborgen. Dat kon rustig want de school was in die dagen niet in gebruik. Ze zijn niet ontdekt en de volgende maanden goed doorgekomen.

Huize ‘De Hoek’ aan de Middenweg, anno 1940

Huize ‘De Hoek’, nu Middenweg 16, werd gebouwd op de Ringdijk van de Meeruiterdijkse- of Prutpolder. Het was toen nog een van de weinige woningen in de polder. Verderop op de Ringdijk stond en staat nog de Prutmolen. Het gemaal en het uitwateringskanaal waren er toen nog niet. Het grootste deel van de Prutpolder was beplant met griendhout, dat als grondstof diende voor de hoepelmakerijen.

De dames met kind poseren op een zonnige dag voor de fotograaf. Wie het zijn kunnen we alleen maar vermoeden. Misschien zijn het wel 3 generaties van de familie Westhoff. Jan Westhoff senior liet ‘De Hoek’ bouwen. Hij kwam als vrijgezel naar de Horstermeer en was werkzaam als opzichter bij het Waterschap, dat in 1895 het beheer van de Horstermeer had overgenomen van de Exploitatiemaatschappij. Van 1896 tot 1 januari 1982 is de Horstermeerpolder een zelfstandig waterschap geweest. Het laatste polderbestuur bestond uit de heren Kroone, Smit, Hiemstra, Lam en Nieuwenhuizen.

Na zijn huwelijk vestigde Westhoff zich in één van de vier stolpboerderijen en wel de tweede vanaf Overmeer, gebouwd op kavel 4. Vanuit de stolpen werden de werkzaamheden in de polder geregeld. De stolp brandde af en nu staat er een in 1921 gebouwde boerderij met boenstoep.

Zoon Jan, geboren op 14 oktober 1898, mocht op driejarige leeftijd in 1902 de eerste steen leggen voor het nieuwe huis. Zijn vader had, net als velen met hem, er niet zoveel vertrouwen in dat de polder droog zou blijven, ‘en’, zo redeneerde hij, ‘hier zit ik hoog en droog’. Het werd een mooi pand met gevarieerd metselwerk, ontlastingsbogen boven de ramen, rijkversierd overstek en een prachtige voordeur; absoluut een plaatje voor die tijd.

Vergelijken we deze bouwstijl met die van boerderij ‘De Horst’ (Middenweg 32), dan kun je niet aan de indruk ontkomen, dat ‘De Hoek’ misschien wel van dezelfde bouwmeester, Th. E. B. Honders, is.

In 1924 vinden er grote veranderingen plaats in de polder. Het gemaal in Overmeer voldeed al jaren niet aan de verwachtingen. Men besloot een nieuw, elektrisch, gemaal te bouwen naast huize ‘De Hoek’ en de uitwatering ging in het vervolg via het speciaal gegraven boezemkanaal door de Prutpolder naar de Vecht. De machinisten van het gemaal in

Overmeer zullen wel meeverhuisd zijn. In 1937 wordt de dan 34-jarige Jan Westhoff hulpmachinist, om later machinist te worden. Daarnaast was hij nog veehouder met 11 ha weiland.

Na zijn pensionering in 1963 ging de familie wonen in de Lijsterlaan in Overmeer. 'De Hoek' werd toen dienstwoning voor het gemaal. Vele machinisten en tweede machinisten hebben er gewoond. Het huis bood onderdak aan twee gezinnen. De moestuin aan de voorzijde is nog gebleven, evenals de eerste steen uit 1902. Het markante pand zelf voldeed op den duur niet meer aan de eisen van de tijd en moest plaats maken voor een nieuw huis.

MIJN JAREN VOOR EN OP HET EILAND (1)

Jan van der Meer

Met veel plezier las ik in de Werinon van tijd tot tijd de verhalen over diverse delen van ons dorp, geschreven door bewoners ervan.: 'Oorlogsjaren op het Kleine Eiland', 'Hinderdam', 'Manus van Huisstede, oprichter van de

rijwielzaak aan de Overmeerseweg' en de verhalen over de Horstermeer. Tijdens het bekijken van oude foto's, met Jan en Gerard Baar, vroeg ik, waarom er zo weinig over het Eiland geschreven was. Ze hadden me gelijk te pakken, tenslotte heb ik er jaren gewoond, dus dat werd een mooi klusje voor mij. En mijn slechte cijfer voor taal op school hielp me er ook niet onderuit: de pc verbetert al een heleboel en de mensen van Werinon bekijken de rest wel. Na enig geaarzel stak ik van wal.

Vrachtschip 'De Hoop'

Ik ben de zoon van Franciscus van der Meer, geboren in 1902 en Geertruida Vrijhoef, geboren in 1907. Ze trouwden op 15 mei 1935. Aangezien pa schipper was, kon er met recht gesproken worden van een huwelijksbootje, een klein vrachtscheepje, 'De Hoop'. De ligplaats was aan het begin van de Slotlaan, tegenover het huis van de dominee. Op dat schip ben ik op 16 juni 1936 geboren als Johannes, oftewel Jantje, van der Meer, inmiddels al weer 71 jaar geleden. Ook mijn zus Jo is op dat schip geboren. Nu weet ik niet, of u wel eens in de gelegenheid bent geweest om een kijkje te nemen in de roef van zo'n scheepje, maar ik kan u vertellen dat daar echt met de ruimte omgesprongen moet worden. Het was maar goed, dat er toen nog niet veel luxe bestond, want daarvoor zou gewoon geen plaats geweest zijn. Ik zou bijvoorbeeld niet weten, waar je een stofzuiger moest opbergen. Dat was ook niet nodig, want er was geen stroom aan boord; de lamp brandde op petroleum en het fornuis op kolen. Voor in de boeg was de bedstee voor pa en moe en naast het fornuis een kleine bedstee voor mij en mijn zusje. In het midden van de ruimte stond de tafel met daarboven de koekoek. Die zorgde samen met de patrijspoortjes voor daglicht en met het schuifluik, waarlangs je via een trapje binnen kwam, ook voor de nodige ventilatie. Verder was er aan drie zijden een vaste bank. De rugleuningen van twee van die banken boden gelegenheid voor wat vaste kastjes met plaats voor kleding en linnengoed. Achter op het schip, naast de stuurhut, waren nog slaappleatsen voor als de kinderen ouder waren.

'De Hoop' in de Reevaart bij de Slotlaan (ca. 1950).

Als ik er nu aan terug denk, dan moet mijn geboorte toch niet erg gemakkelijk zijn geweest in die kleine ruimte. Ik zie het al voor me: mijn moeder overdwers in de bedstee en dokter Roelofsen met tante Grada Nieuwendijk, de baker, op hun knieën op de bank. Ik kan het hem niet meer vragen, maar of er voor mijn vader ook nog een plaatsje was om mij geboren te zien worden, betwijfel ik ten zeerste. Maar na mij zijn er nog velen in goede gezondheid onder dezelfde omstandigheden ter wereld gekomen.

Wat ik mezelf nog van die eerste jaren kan herinneren is, dat ik een plekje in de box in de stuurhut had, dat ik naast mijn vader met een hand aan de kruiwagen door het dorp liep en dat de kleermaker me een nieuw jasje met van die ankerknoopjes kwam aanmeten. De knoopjes vond ik wel mooi, maar dat stil staan gaf nogal wat problemen.

Twee dagen na prinses Beatrix werd op 2 februari 1938 mijn zusje Jo geboren. Het werd dus behoorlijk vol in de kleine roef. Het leven werd er voor mijn moeder niet makkelijker op.

Daarbij mag worden opgemerkt, dat ze geen schippersvrouw was en het ook nooit zou worden. Je bent ook niet te benijden, in de mist voor op de boeg op de uitkijk en afmeren bij weer en wind, soms in het donker. En dan ook nog het vooruitzicht dat, als het zover was, de kinderen uit huis zouden moeten naar de schippersschool.

Jan en Jo.

Naar het Eiland

Toen in 1940 de verdiensten met varen er ook niet beter op werden en er zich een kans aandiende om machinist te worden op het watergemaal van de Horn- en Kuijerpolder op het Grote Eiland A 95, werd besloten -zeer waarschijnlijk niet in het minst tot vreugde van mijn moeder- om aan de wal te gaan. Zo voer 'De Hoop' op 1 mei 1940 voor de laatste keer met ons om het Eiland tot het gemaal tegenover Nigtevecht bereikt werd.

Mijn moeder zal haar ogen uitgekeken hebben: een huis met een woonkamer, een keuken, een slaapkamer en een kelder en dan nog een slaapkamer en een zolder over het hele huis. En, of het niet op kon, een tuin met schuur. Veel hoefde er niet verhuisd te worden, want we gingen van heel klein naar groot. Meubileren zal voor die tijd niet alleen een groot woord geweest zijn, maar ook niet goedkoop. Maar toen alles op zijn plaats stond, moeten ze zich echt rijk gevoeld hebben met hun huis aan de wal. Het was van korte duur, want voordat ze een beetje gewend waren, moesten we op 13 mei evacueren. Via station Crailo bij Hilversum vertrokken we met vele anderen naar Wijdenes, tussen Hoorn en Enkhuizen. Van de heenreis met de trein kan ik me nog voor ogen halen, dat mijn zusje op het perron in een rood wandelwagentje zat. Ook is me bijgebleven, dat de trein onderweg ineens hard remde, waardoor de koffers uit het rek vlogen en er mensen begonnen

te huilen. In Wijdenes werden we ondergebracht bij de familie Bakker. Ze hadden een groot fruitteeltbedrijf, mijn zusje en ik mochten oom en tante zeggen, ze maakten pudding met zelfgemaakte bessensap en we mochten meerijden op de lorrie naar de boomgaard. Veertien dagen na het vertrek uit Den Berg mochten we weer naar huis terug en kon het nieuwe leven op het Eiland eindelijk echt beginnen.

Na de oorlog hebben er bij ons op het Eiland nog lang pruimenbomen afkomstig uit Wijdenes gestaan, waar heerlijke pruimen aankwamen. We bezochten de familie Bakker na de oorlog nog vaak. Mevrouw Bakker genoot in West-Friesland bekendheid vanwege haar handwerken en kantklossen.

(wordt vervolgd)

ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN IN VENENBURG

(3)

Anton T.E. Cruysheer

In het vorige, voorlaatste artikel (Werinon 65) werd een beschrijving van de bodemopbouw gegeven, de suggestie van een oude dijkweg beschreven op de plek van de huidige Randweg en tot slot enkele bijzondere vondsten weergegeven. In dit derde en laatste deel over de archeologische vondsten van Venenburg komen de vondstgroepen aan bod met determinaties en aansluitend een conclusie over de vindplaats.

De vondstgroepen

- Zegensteen

Allereerst nog een korte terugblik op de opmerkelijke middeleeuwse baksteen voorzien van een gat en afgeronde hoeken. Na publicatie van het vorige artikel werd een goede suggestie gegeven door Els van Damme (schriftelijke mededeling 04-11-2007). De steen zou een zogeheten 'zegensteen' kunnen zijn. De steen (met afmetingen 10,3 x 9,3 x 3,8 cm) werd dan onder aan de zegen (groot sleepnet) bevestigd om het net te verzwaren. De vondst van enkele middeleeuwse visloden op deze locatie

(verbinding Vecht met het Overmeer/Horstermeer), lijkt deze veronderstelling te steunen.

- De oudste vondsten

Zonder meer heel interessante vondsten die op de bouwlocatie te voorschijn kwamen betreffen twee gladwandige, Romeinse scherven.

De eerste betreft een klein wandscherfje, de tweede betreft een complete tuit van een kruikamfoor met aanzet van het handvat. Beide scherven zijn in de 2^e eeuw na Chr. te plaatsen en daarmee de oudste vondsten die ooit zijn gedaan in Nederhorst den Berg en zelfs in de gemeente Wijdemeren.

Afb. 1. Twee Romeinse vondsten uit de 2e eeuw na Chr.

De Romeinse vondsten kunnen heel goed ‘plaatseigen’ zijn, aangezien ze zijn gevonden pal aan de dwarsverbinding (soort oeverwal) van het Overmeer/Horstermeer en de Vecht. Van oudsher zal dit een heel geschikte

plek zijn geweest om te wonen en te vissen/jagen. Hoewel niet bewijsbaar, zou het mogelijk kunnen zijn, dat op deze plek in de Romeinse tijd mensen hebben gewoond.

- Diverse aardewerkvondsten

Gedurende het onderzoek zijn vele aardewerkvondsten geborgen, in totaal enkele grote emmers vol. Het betreft hoofdzakelijk typisch nederzettingsafval; allerhande delen van huis-tuin-en-keuken vaatwerk zoals (kook)potten, pannen en schalen. Het overgrote deel stamt uit de periode 1600-1900, maar ook uit de periode 1100-1500 zijn behoorlijke hoeveelheden scherven gevonden.

De middeleeuwse vondsten zijn gedetermineerd door specialisten van het Archeologisch Diensten Centrum te Amersfoort. Uit het aardewerkcomplex kwamen diverse categorieën aardewerk voor uit verschillende tijden. De belangrijkste worden hieronder opgesomd.

1. Divers steengoed, datering 14^e eeuw.

2. Kogelpot aardewerk, handgemaakt/inheems (locale productie), datering 12^e/13^e eeuw.
3. Proto-steengoed, datering 12^e eeuw.
4. Pingsdorf aardewerk, datering 12^e/13^e eeuw.
5. Rijnlands aardewerk, datering 12^e/13^e eeuw.
6. Kogelpot (Duits), datering 12^e/13^e eeuw.
7. Dunwandig geglazuurd aardewerk, datering 14^e eeuw.
8. Protosteengoed, met radstempel, datering 12^e/13^e eeuw.
9. Maaslands Andenne aardewerk, datering 12^e-14^e eeuw.
10. Paffrath aardewerk, 12^e-14^e eeuw.
11. Divers steengoed, aardewerk, porselein, pijpenkopjes en –steeltjes, etc., datering 15^e-20^e eeuw.

Afb. 2. Voorbeeld van het aangetroffen middeleeuws vaatwerk. Afgebeeld zijn enkele onderzijden van steengoed kruiken, waarbij de vingerafdrukken van de pottenbakker duidelijk te zien zijn.

Afb. 3. Drie voorbeelden van het oudste middeleeuwse aardewerk. V.l.n.r.: Protosteengoed met radstempel, Kogelpot aardewerk - handgemaakt/inheems (locale productie) met kiezelsteentjes als magering (voor het bakken van de pot), Kogelpot afkomstig uit Duitsland met zwarte buiten- en witte binnenkant.

- Metaalvondsten

Met behulp van een metaaldetector zijn de nodige vondsten gedaan, waaronder musketkogels, knoopjes, beslagstukken, (delen van) werktuigen, loodjes en divers ijzerwerk. Datering 16^e-20^e eeuw. Ook werden twee gespjes, een bewerkt stuk riembeslag (riemtong) en twee spinloodjes gevonden, allen uit de periode 1200-1400.

Afb. 4. Twee middeleeuwse gespen, spinloden en riemtong.

- Munten

Met behulp van een metaaldetector zijn ook enkele muntjes gevonden. De meest opzienbarende – de middeleeuwse loden munt/penning – is in het vorige artikel beschreven. De overige muntjes zijn als volgt gedetermineerd:

2. Een Pfennig, 1819
3. Een W-cent, 1817-1877
4. Een duit, 1600-1800
5. Vijf cent, 1989
6. Een cent, 1960
7. Een rekenpenning, 1700-1800
8. Een zinken cent, 1942
9. Een cent, 1957
10. Een oord, 1500-1650
11. Een Leeuwencent, 1922
12. Een duit, Gelderland, 1700-1800

- Overige vondsten

Loden gewichten

Met behulp van de metaaldetector zijn enkele opgerolde stukken lood gevonden. Het betreft middeleeuwse visloden/netverzwaringen die zijn gebruikt bij de visvangst.

Afb. 5. Vijf middeleeuwse visloden/netverzwarings.

Een stuk kwam tevoorschijn uit de diepbloauwe klei (zie ook de beschrijving van de bodemopbouw in het vorige artikel, Werinon 65), een aanwijzing voor de middeleeuwse datering. De loden gewichten vormen een belangrijk bewijs dat de (middeleeuwse) bewoners – onder meer – leefden van de visvangst op deze (visrijke) overgangsllocatie tussen het Overmeer/Horstermeer en de Vecht.

Glasbrokken

Afb. 6. Enkele van de vele gevonden blauwe, glazen brokstukken (datering onbekend).

Zeer opvallend zijn de vele meerkleurige brokken glas die zijn gevonden. De meeste stukken zijn donkerblauw en lichtblauw van kleur. Het zijn veelal grove brokken, die soms lijken te zijn ‘gesneden’. Een datering van het glaswerk is moeilijk te geven. Misschien middeleeuws, misschien jonger. In ieder geval ergens tussen 1100 en 1900. Een verklaring voor het voorkomen van deze merkwaardige vondsten is vooralsnog niet te geven. Het zou om een ‘dump’ kunnen gaan van een glasfabriek uit het verleden, alhoewel er geen glasfabriek in de directe omgeving heeft gestaan. Ook zou het om halffabricaten kunnen gaan, waarbij de stukken glas wellicht handelswaar was met een zekere waarde. Mogelijk wordt in de toekomst een antwoord gevonden, voorlopig staat het vraagstuk open.

Bakstenen en ander bouwmateriaal

Naast de eerder besproken ‘zegensteen’, zijn verspreid over het terrein en in de stort enkele tientallen bakstenen gevonden van verschillende afmetingen. Het zijn doorgaans zogeheten kloostermoppen: middeleeuwse stenen uit de periode 1200-1500. Ook werd een enkele vierkante tufsteen (datering onbekend) gevonden en een enkele geglazuurde vloertegel (1600-1800). Of de middeleeuwse stenen in het verleden ook deel hebben uitgemaakt van een stenen huis op deze locatie is niet te zeggen.

Conclusie

De belangrijkste conclusie is dat op deze locatie duidelijke aanwijzingen zijn gevonden voor een nederzetting uit diverse tijden. Het belang van (bewoning aan) de verbindingsdijk tussen het Overmeer/Horstermeer en de Vecht is hierbij onderstreept. De verwachting is dat in de nabijheid van deze vindplaats meer vondsten kunnen worden gedaan. De verrassende, Romeinse vondsten kunnen natuurlijk van elders zijn aangevoerd en op deze locatie terecht zijn gekomen. Aan de andere kant is de plek een logische vestigingsplaats met veel voedsel (visvangst, vogeljacht) voor handen, waardoor bewoning in de IJzertijd en Romeinse tijd goed voorstelbaar zijn.

Hoewel in eerste instantie werd gedacht dat er ook aardewerkvondsten uit de Vroege Middeleeuwen (500-1000) bij zaten, bleek dit toch niet het geval te zijn. Er zitten locale, handgemaakte producties bij die lijken op vondsten uit deze tijd, maar uit de determinaties blijkt dat de oudste middeleeuwse vondsten stammen uit de 12^e eeuw en feitelijk doorlopen tot in de 20^e eeuw. We kunnen de nederzetting, vermoedelijk bestaand uit enkele boerderijen

langs de in het vorig artikel beschreven ‘dijkweg’, dan ook beschrijven als een veenontginningsnederzetting uit de 12^e eeuw die in belangrijke mate steunde op de visvangst. Daar zowel Overmeer als Werinon (omgeving Willibrordkerk) een vroeg-middeleeuwse (500-1000 n.Chr.) oorsprong lijken te hebben is deze datering niet heel verrassend. Wel is het bijzonder dat er aanwijzingen zijn voor bewoning op deze locatie. Deze werd eerder uit deze tijd en op deze plek niet vermoed. De zeer uiteenlopende aardewerkvondsten (onder meer afkomstig uit Duitsland) geven aan dat de bewoners ‘midden in de wereld’ stonden. De rivier de Vecht vormde waarschijnlijk de belangrijkste (handels)verbinding voor verspreiding van dit huis-tuin-en-keuken vaatwerk. De gevonden muntjes zijn niet heel bijzonder. Wel is het opmerkelijk dat er, op de unieke loden munt/penning na, geen andere middeleeuwse muntjes zijn gevonden, maar wel bijvoorbeeld middeleeuwse gespen. Mogelijk was muntgeld voor de bewoners in de Middeleeuwen niet of weinig voorhanden. Het gevonden glas blijft voorsnog een raadsel dat mogelijk op een later tijdstip kan worden opgelost. De Romeinse en middeleeuwse vondsten vormen ten slotte een duidelijke aanwijzing dat in de nabije omgeving meer vondsten en eventuele nederzittingsresten kunnen worden verwacht. Alle vondsten, waaronder de Romeinse, zijn geschonken aan en overgebracht naar de HK NdB (locatie ‘De Spot’), waar ze beschikbaar blijven voor eventueel vervolgonderzoek. Enkele vondsten staan hier ook tentoongesteld.

De foto's uit "Archeologische vondsten in Venenburg (3)" staan in kleur op onze website.

Deel 1 en 2 verschenen respectievelijk in Werinon nr. 64 en nr. 65.

VERVOLGONDERWIJS IN NEDERHORST DEN BERG

DE NAAISCHOOL VAN DE ZUSTERS VAN DE VOORZIENIGHEID

Jan Baar

Jubileerende Zuster.

‘Morgen zal het 25 jaar geleden zijn, dat de eerw. Zuster Petrus van het Gesticht ‘De Voorzienigheid’ alhier, werd ingekleed in de congregatie van het Arme Kind Jezus. De eerwaarde zuster is achtereenvolgens gevestigd geweest te Amsterdam, Moordrecht, Leiden en Nederhorst den Berg, in welke plaats zij 12 ½ jaar vertoefde.’

Aldus het nieuwsblad ‘De Gooische Post’ van 23 mei 1936. Die zondag 24 mei, de zondag voor Pinksteren, was het dus groot feest in het klooster en de parochie. Ongetwijfeld zullen aan de jubilarisse mooie woorden gewijd zijn in de Hoogmis van die dag, vergezeld gaande van de nodige gebeden. Het bericht vermeldt niet, dat Zuster Petrus in haar Bergse jaren naai-onderricht gaf in een van de lokalen van de school achter het klooster aan de Voorstraat A 63. R.K. jongemeisjes, die de lagere school hadden doorlopen, meestal na de 7^e klas, konden daar een driejarige cursus volgen, die opleidde tot volleerd coupeuse. Het diploma lingerienaaien hield in, dat de leerlingen in staat waren tot het maken van onderjurken, nachthemden, schorten, lakens, slopen e.d.. Om het diploma kostuumnaaien te behalen moesten de meisjes blouses, rokken, jurken en korte jongensbroeken in elkaar kunnen zetten.

Zodoende kregen deze meisjes de mogelijkheid om zelfstandig in hun onderhoud te voorzien als huisnaaister of coupeuse. Aan het eind van de cursus konden de leerlingen examen doen voor de Akte van Bekwaamheid als Coupeuse bij de Examencommissie van de Rooms-Katholieke Vereniging tot Bevordering van Industrie- en Huishoudonderwijs voor Meisjes “Sint Anna” in Amsterdam.

Zuster Petrus werd als Mathilda Maria Catherina Kuppens geboren op 10 december 1885 in Rumpt. In 1911 trad zij in bij de Zusters van de Voorzienigheid. Vanuit Leiden kwam ze op 1 oktober 1923 in Nederhorst den Berg aan. Op 11 oktober werd ze in het Bevolkingsregister ingeschreven als ‘R K Liefdezuster’. In 1955 vertrok ze uit Den Berg.

Na haar pensionering verbleef Petrus 20 jaar in Huize Bosbeek, het rust- en verpleeghuis van de Congregatie in Heemstede. Daar overleed ze op 16 april 1981.

Op die Witte Donderdag 'gaf zij haar leven aan de Heer terug'. Ze werd begraven bij haar medezusters op het zusterskerkhof van Bosbeek.

Het Zusterhuis kort na de bouw, 1936.

Allang gaven de zusters naai- en kniplessen aan meisjes en vrouwen. Het schoollokaal achter het Gesticht aan de

Voorstraat was te bereiken door een steeg tussen huis en werkplaats van timmerman Lodeweegs en de drie diakoniehuisjes. Deze stonden links van het Gesticht, daar waar nu de Ruysdaalstraat is. Door een poort kwam je dan op het terrein van de Zusters bij de schoollokalen achter het hoofdgebouw. Voor de oorlog konden alleen RK meisjes de lessen volgen. Er waren ook wel leerlingen uit Vreeland, Loenen en Ankeveen, evenals 'gestichtsmeisjes', die bij de Zusters intern waren. Een groep bestond uit zo'n 10 à 12 leerlingen. Er waren een paar naaimachines, die om de beurt door de meisjes gebruikt konden worden. Ze leerden naast het maken van nieuwe kleren ook patroontekenen en verstellen van oude kleding. Ook kon er een speciale leergang 'borduren op de machine' gevolgd worden. De leerlingen moesten zelf zorgen voor materiaal en werkopdrachten. Hadden ze geen werk bij zich, dan hadden de zusters wel wat te verstellen of te maken. Werk mee naar huis nemen was geen gewoonte.

Zuster Petrus was, volgens enige oud-leerlingen, een echte ouderwetse non, zeer precies en erg gesteld op orde. Er mocht niet te veel gepraat worden. Ze werd door de meisjes aangesproken met 'soeur'. Zij hield goed in de gaten of met name de meisjes- en dameskleding wel decent genoeg was. Veel bloot werd er niet toegestaan. Zo mocht een onderjurk bijvoorbeeld niet te laag uitgesneden zijn, 7 cm onder de hals was wel de uiterste grens.

Leerlingen van de Naaischool in 1950. Voor v.l.n.r.: Bap Meijer, Vrony Vernooy, Ton de Groot, Willy Pappot. Achter v.l.n.r.: Corrie Wenneker, Bep Torsing, Gien Stalenhoef. (Coll. G. Overes- Stalenhoef.)

De zuster was ongetwijfeld een vakvrouw. Ook was zij wel enigszins creatief. Vooral haar zijdeschilderen maakte indruk op de meisjes. Onder haar leiding werd ook verouderde kleding, bijvoorbeeld voor een Eerste Communicantje uit een behoeftig gezin, weer helemaal opgefleurd.

Vijf dagen in de week werden de lessen gegeven, van maandag tot en met vrijdag van 9 tot 12 uur en van half 2 tot half 4. De leerlingen gingen tussen de middag naar huis. Aan het begin en aan het eind van de schooltijd werd gebeden, de cursisten kregen Godsdienstonderricht en kwamen bij gelegenheid ook bijeen in de kapel van de Zusters.

De naaischool werd niet gesubsidieerd, dus moest er schoolgeld betaald worden en wel f0,75 per week.

Zuster Petrus kon haar Zilveren Jubileum nog vieren in het Gesticht aan de Voorstraat. Het nieuwe Zusterhuis aan de Dammerweg naast de Jozef-school was al in aanbouw. De opening en inwijding vond plaats op 13 oktober 1936. Ook de naaischool verhuisde dus naar de nieuwe locatie. Linksachter in het gebouw was een ruim lokaal met paskamer voor de

naaischool ingericht. De leerlingen kwamen door de deur aan de noordkant naar binnen.

Na de oorlog werden er ook wel niet-katholieke meisjes toegelaten. Tijdens de godsdienstlessen hadden deze hun eigen bezigheden. Sommige meisjes vonden het vervelend als tijdens het overhoren van de Katechismus in een vraag- en antwoordgesprek door haar andersdenkende medeleerlingen meegeluisterd werd.

Vanwege het teruglopend aantal religieuzen én leerlingen werd de naaischool in 1955 opgeheven en vertrok zuster Petrus uit Den Berg. *'Velen der onzen deden hier de vaardigheid op, die voor een huisvrouw zo onmisbaar is en zullen zich naar aanleiding van dit bericht nog wel eens met dankbare blijdschap die leuke jaren van haar jongemeisjestijd herinnerd hebben'*, schreef pastoor Rutten in het parochieblad 'Sursum Corda'.

Na de opleiding konden de meisjes aan de slag gaan als thuisnaaister bij de mensen thuis of werk zoeken op een naaiatelier. Ook waren er die verder niet direct iets met de opleiding gingen doen, maar later voor gezin en familie toch wel veel plezier en nut van deze enige vervolgopleiding in Nederhorst den Berg gehad zullen hebben.

Met dank aan Zr. Gertruud Padberg, Huize Bosbeek, Heemstede.

Interviews met:

C. Haazen(1923)

A. Schilder-Hageman (1923-2007)

J. Mulders-Baar (1919)

A. van der Meer-Hageman (1938-2008)

A. Blom (1930)

Literatuur:

Jan Baar: Een nieuw Zusterhuis voor 'de Voorzienigheid'. In: Religieus Erfgoed. Geloven in monumenten. Werinon 58, sept. 2005.

KASTEELHEER OF PASTOOR, HET DORP MOEST ER WEL DE BOCHT MEE DOOR.

Gerard Baar

Het was even dubben ditmaal. Wie zou ik als eerste bij de hoorns vatten in de goede zin van het woord? Ook speelde in gedachten mee dat we in het vorige nummer al uitgebreid aandacht hadden besteed aan ons oudste religieuze gebouw, waardoor natuurlijk ook het geloof en haar symbolen al aan bod gekomen waren. Een toevallige ontmoeting bracht uitkomst. Het verhaal over een heel vroeger in ons dorp geboren jongen, die elders pastoor zou worden, moet daarom nog even wachten. Bij het bankje, dat op de in stand gehouden oude dijk van de voormalige Reevaart tegenover het kasteel staat, kwam ik aan de praat met een man die door het smeedijzeren toegangshek naar een van de trotsen van ons dorp zat te kijken. Wat bleek? Zijn moeder en twee van haar zussen, zijn tantes, waren in 1918 als kinderverzorgsters aangenomen door Baron Godert van Lijnden. Dat had te maken met een van de vele loffelijke initiatieven die deze ontplooiden in zijn kasteelheerperiode, welke duurde van 1907 tot einde 1921.

In Werinon 65 hebt u kunnen lezen dat Godert alle bezittingen van het kasteel, en het kasteel zelf, had geërfd van zijn tante, Jonkvrouw Warin. Waarschijnlijk eveneens iets van haar geestelijke instelling, want hij trok zich ook het lot aan van misdeelden of door allerlei omstandigheden in moeilijkheden geraakte mensen. Dat bleef zo zijn hele leven, al koos hij jaren later voor de verkeerde partij. Het waarom wordt wat duidelijker als we verderop in het verhaal geraken. Zijn tante had, als weldoenster onder Bergers van alle gezindten, op haar manier ook haar voorkeuren. Net als wij. Zo heeft zij zich eens laten ontvallen dat ze blij was tegen de winter het dorp te kunnen verlaten, omdat bij het vallen van de bladeren de contouren van de in 1890 voltooid RK Kerk in haar blikveld kwamen. Het gebouw riep iets bij haar op, waarover ze verder niet wilde praten. Haar goed doen leed daar niet onder. Een oom van mijn opa, RK dus, stond rond die tijd ook voor een gulden in de week aan steun in de boekhouding van de jonkvrouw. Die sociale inslag werkt nog steeds door. Om dat te staven een klein voorbeeld. Afgelopen week kwam er op de wachtbank in de hal van ons Zorgcentrum even een man naast me zitten om te vertellen dat hij bij de geboortes van zijn dochters, begin vijftiger jaren, van het Warinfonds tien tegoedbonnen had gekregen. Daarmee mocht hij voor zijn vrouw tien dagen

lang een grote biefstuk halen bij Cees Snel in Overmeer, beter bekend als "Het Slagertje".

De PKN plukt ook nog altijd de vruchten van de nalatenschap van Jonkvrouw Warin, al meer dan honderd jaar sinds haar dood in 1902.

We gaan terug naar het hek, dat de lange oprijlaan naar Kasteel Nederhorst afsluit. Daar ging mijnheer Keule-

naar uit Doorn verder met het door zijn moeder vertelde verhaal uit haar jonge jaren. We wisselden E-mailadressen uit, omdat hij beloofde een paar afdrukken van foto's door te sturen. Bovendien zou hij het een en ander opschrijven. Ik zal proberen dat te combineren met andere gegevens, die Jan Baar mij ter beschikking stelde en die deels al gebruikt zijn in het artikel over de familie van Lijnden op Nederhorst in bovengenoemde Werinon.

Baron van Lijnden, een menslievend man, had goede contacten met de Nederlandse en de Duitse adel. Ook bij het koningshuis kon hij een potje breken. In 1913 bezocht Prins Hendrik in hoogsteigen persoon het idyllisch gelegen slot. Maar de gewone man met ideeën was eveneens welkom. Met D.O. de Vries, overtuigd anarchist en groot animator van alles wat met de Horstermeer te maken had, wisselde hij van gedachten over een project met gezonde geiten. Een initiatief dat ze in 1915 samen opzetten op de boerderij bij het kasteel. De gezondheid van de bewoners van het dorp liet te wensen over in die jaren, dat is algemeen bekend. De Baron deed zijn uiterste best hun levensomstandigheden te verbeteren. Een paar jaar eerder had hij daarom al die (model)boerderij plus een machinegebouw voor het opwekken van elektriciteit laten bouwen. Van het licht profiteerden tijdens de mobilisatie van 1914-1918 de in Overmeer gelegerde soldaten, ondergebracht in in de Vecht afgemeerde grote rijnkaken. De baron liet een deel van zijn koetshuis inrichten als militair tehuis en kantine. 's Avonds trakteerden de bootwaartskerende gemobiliseerden als toegift halfslapende

Bergers weleens op gezang. In 1918 stelde hij voor het dorp te verlichten, de installatie voor het opwekken van stroom had hij al. Tussen al die bedrijven door zorgde hij van 1916 tot en met 1918 voor de opvang van grote groepen Duitse kinderen. Het bos stelde hij beschikbaar aan de landstorm of landweer (de eerste reserves voor het leger,opgericht in 1914) om te oefenen voor eventuele inzetbaarheid bij een oorlog. Maar met wie, vraag ik mij dan af.

Op 19 april 1909 trouwde Godert Jakob Karel, baron van Lijnden met jonkvrouwe Johanna Cornelia Wilhelmina Cecile Repelaer, zijn volle nicht. Beiden waren in 1886 geboren. Van hun kinderen: Godert, Cecilia, Aernout,Frans en Constanta overleden Frans en Aernout op 28 juli 1921. Pas vijf en zes jaar oud. Een maand later overleed hun moeder. Heel Nederhorst den Berg rouwde mee in die dagen. Lang hield de baron het niet meer uit op het kasteel. Het werd hem teveel. Hij verhuisde eind 1921 naar Soest en nam zijn intrek in Huize Boschwijk. Twee verpleegsters verhuisden mee. Zijn overleden gezinsleden liet hij bijzetten in het familiegraf te Baarn. In de Gooi en Eemlander van 10 juni 1922 staat dat hij het kasteel door verkoop van de hand heeft gedaan. Op 29 november 1922 hertrouwt hij met Elfriede Beinhauer, in 1894 geboren te Radevormwald, een stadje in Nordrhein-Westfalen. Zo komen we bij de foto terecht, waarop kinderen met hun begeleiders op de trap en de brug van het kasteel staan.

De verpleegster links op deze foto uit 1918 is Elfriede Beinhauer. Gediplomeerd, dat blijkt uit het dragen van het ronde metalen halsinsigne. Het is een typische afscheidsfoto voor een groep die naar huis teruggaat. De jochies, gemillimeterd, kijken samen

met de natuurlijk ook op hun paasbest geklede meisjes gespannen naar het

vogeltje. Ieder met zijn eigen gedachten. Het is uit met de pret, ze gaan terug naar het Ruhrgebied. Hopelijk met wat gekleurdere neusjes. De grote dame met witte kraag is Trui Thijssen en rechts helemaal boven staat haar zus Marie (in het wit met de hand van een jongen op haar schouder). Tantes van bovengenoemde mijnheer Keulenaar. Zijn moeder is er niet bij. Ze was een paar dagen naar huis. Het waren Limburgse vrouwen, dochters van een rozenkweker uit Beesel. Ze spraken vloeiend Duits, wat toentertijd in Limburg de gewoonste zaak van de wereld was. Het buitenland lag om de hoek. Bovendien is het Limburgs sterk verwant aan het tot ver in het Rheinland gesproken platduitse Kölsch. Ook handig bij het verzorgen van kinderen uit die gebieden. Op een in 1916 naar huis verstuurd ansichtkaart (met het kasteel er op) schreef een van de tantes: "Dit is het slot van den Baron waar wij ook wonen, ligt geheel in het water sehr mooi nietwaar?". Die kaart levert het bewijs, dat ze al eerder bij de van Lijndens gewerkt hadden, misschien als dienstbodes. De twee vrouwen en de moeder van Keulenaar 'zwierven' van de ene adel naar de andere. Marie was acht jaar ouder dan Trui. Uiteraard katholiek, zodat we aan kunnen nemen dat Pa thuis nog wel hulp over had voor het plukken van zijn rozen. Voor ze naar Nederhorst den Berg afreisden, werkten ze een half jaar als dienstbode in Doorn op het landgoed Hydepark van Jonkheer van Loon. Hun aanstelling zal te maken gehad hebben met het feit dat de adel onderling briefcontact onderhield, zodat ze door geschreven mond op mond reclame personeel met elkaar uitwisselde.

In het bevolkingsregister van Nederhorst den Berg van datzelfde jaar staan op de pagina's die voor de van Lijndens gereserveerd zijn naast drie Duitse vrouwen zelfs nog een Zwitserse en een vrouw uit Pretoria ingeschreven. Uit België niemand, want we hielden onze zuidgrens gesloten met een hek waar 220 volt op stond. Neutraliteit voor alles. Daar kwam bij dat Duits-Nederlandse betrekkingen tamelijk normaal waren. Het nationalisme was in het beginstadium bij de gewone man helemaal niet zo van tel. Die dacht in 'Heimat'. Een begrip dat totaal de lading dekt van alles wat bijvoorbeeld in ons dorp en omgeving maakt dat we ons thuisvoelen. Het is helaas een historisch beladen woord geworden. Het kreeg de betekenis van een groot geheel, terwijl het geborgenheid inhield. De politiek wakkerde het landsdenken aan om greep te krijgen op de mensen binnen haar grenzen. Ondertussen waren huwelijken over en weer aan de orde van de dag, al een paar honderd jaar. VOC-ers en Hollandgänger die hier bleven hangen of met een vrouw teruggingen. De opkomende industrie in Duitsland rond

1900 trok Hollanders aan. In die jaren werkte mijn opa Elias van Benschop, voor zijn huwelijk, een jaar in de industrie in Düsseldorf. Er was goed geld te verdienen. De enige broer van opa Barend Baar vertrok kort na zijn huwelijk met zijn vrouw naar Essen. Hij kwam daar een paar jaar later als vader van een paar jonge kinderen om bij een mijnongeluk. Overbodige Hollandse boerenjongens molken bij Duitse boeren die gebrek aan personeel hadden, koeien die waarschijnlijk door toedoen van Hollandse boeren aan een grotere melkproductie gekomen waren. De wereld hield toen al niet op bij de grens. Aan de andere kant eveneens niet. Duitse dienstmeisjes deden dienst in Hollandse gezinnen als de kostwinner het zich kon veroorloven. De gewone mensen leefden hun leven om te overleven. Ze bleven naïef, doordat ze niet echt konden afwegen wat of wie ze nu moesten geloven. Van zijn tante Trui herinnert Keulenaar zich nog een liedje dat Duitse soldaten zongen dat symbool stond voor de onwetendheid en luchtigheid waarmee Duitsland in 1914 de aanval op België begon. Het ging over 'die dicke Bertha' een afgrijselijk kanon, genoemd naar de dochter van wapenfabrikant Krupp. Een alles overtreffend wapen in het licht van die tijd gezien. Naar gelang die oorlog aanhield, ging de Duitse burgerij er onderdoor. Gesneuvelde vaders, voedselschaarste, ga zo maar door. Via adellijke Duitse kennissen zal de Baron verzoeken gekregen hebben om gebrek lijdende stadskindertjes voor korte tijd op te vangen. Een humanitaire klus die hem een paar lieve centen gekost moet hebben. Dat kunnen we gevoegelijk aannemen. Een organisatie van heb ik jou daar. De baron leidde eigenlijk een middelgroot bedrijf dat voor een deel selfsupporting was, maar of hij al die bleekneusjes uit eigen moestuin te eten heeft kunnen geven, betwijfel ik. Plusminus vijftig kinderen sliepen in een grote zaal van het kasteel, op zich al een hele belevenis voor stadskinderen. In een periode van een week of zes ze nog wat opfleuren, ga er maar aanstaan! Bakkers en slaggers zullen kind aan huis geweest zijn bij de keukendeur van het kasteel.

Wat hebben de dames Thijssen aan hun dienstbetrekkingen in adellijke kringen overgehouden? In ieder geval allure en een bepaalde manier van optreden, volgens hun neef. Voornaam en zelfbewust. Marie moest in 1919 noodgedwongen terug naar Limburg om haar moeder te vervangen, die aan de Spaanse griep was overleden. Ze accepteerde dat gewoon. Trui trouwde. Als kleine jongen logeerde Keulenaar wel eens bij haar tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze woonde in Linne. Op een nacht vlogen er achter elkaar bommenwerpers over. Aan de horizon brandde het en ze zagen steeds

flitsen van nieuwe explosies. Aken werd gebombardeerd. Zijn tante stamelde keer op keer: "Ach God, die arme mensen." Tijdens diezelfde oorlog was de Baron gedurende het laatste jaar NSB burgemeester van Baarn. Zijn voorganger A.J. van der Hoeven had op 4 september 1944, Dolle Dinsdag, zijn ambtenaren bij elkaar geroepen om ze mede te delen dat hij het beter vond de wijk naar Duitsland te nemen. Baron van Lijnden volgde hem op tot de bevrijding.

Na de oorlog is de baron opgepakt en heeft een jaar in Nieuwersluis geïnterneerd gezeten. Na zijn vrijlating restte hem niets anders dan samen met zijn Elfriede in de tuinmanswoning op zijn voormalig landgoed te wonen. Elfriede stierf in 1957.

De op de eerder genoemde foto nog jonge vrouw had heel wat meegemaakt: Een huwelijk met iemand uit de oude Nederlandse adel, de opvoeding van vier kinderen uit zijn eerdere huwelijk, een verwijdering tussen twee landen en hun bewoners door de oorlog en de keuze van haar man. Twee jaar na de dood van Elfriede trouwde de Baron voor de derde keer. Nu met Laura Beinhauer, de zuster van Elfriede. Baron Godert van Lijnden overleed in 1964.

OUDE WEGEN EN PADEN IN EN RONDOM NEDERHORST DEN BERG. (I) DE REEVAART

Otto Haan

'Ik hoorde laatst iemand over de Vechtstreek spreken en zeggen, men kan hier 's winters geen mensch inviteeren aan alle kanten zit je in de modder. Ik behoef nauwelijks te zeggen wat de reden is van de slechte wegen van de Vechtdorpen (...)' -- Dokter S. Wartena over de gezondheidstoestand in de Vechtstreek rond 1910.

Als lid van de werkgroep 'Oude wegen tussen Vecht en Eem, 1600 - 2000' hou ik me al enige tijd bezig met de bestudering van de wegen en vaarwegen in en rond Nederhorst den Berg. Gaandeweg ben ik geboeid geraakt door de enorme veranderingen die dat netwerk door de eeuwen heen onder invloed van het water heeft ondergaan: meren (als het Horstermeer) werden drooggelegd en weer onder water gezet, veengrond

door afgraving tot plassen gemaakt, vaarten (als de Reevaart) gegraven en later weer gedempt. Je krijgt soms de indruk dat wat eerst land was later water werd, en omgekeerd. Maar evenzeer opmerkelijk is dat niet alleen het wegenpatroon, maar ook het gedrag van de mens zelf in deze ontwikkeling zo veranderlijk is. Zo was nauwelijks een eeuw geleden een eminent dorpsgenoot als de hierboven geciteerde dokter Wartena er een groot voorstander van om alle Vechtplassen te dempen; een nogal rigoureuus streven dat in schril contrast staat met de doelstelling van de pas kortgeleden opgerichte Stichting ‘Vecht terug’, die zich sterk maakt voor het herstel van de cultuurhistorische waarden in Nederhorst den Berg en met een (gedeeltelijke) reconstructie van de Reevaart het water juist weer in het dorp terug wil brengen!¹

Hoe dan ook, of het nou over een meer, een plas, een rivier of een vaart gaat, water heeft in en rond het dorp altijd een grote rol gespeeld in de manier waarop de mensen zich verplaatsen. Als eerste deel in deze serie in *Werinon* over de geschiedenis van oude wegen en paden heb ik dan ook gekozen voor de waterweg die meer dan drie eeuwen een belangrijke rol speelde in de geschiedenis van Nederhorst den Berg: de Reevaart of Nieuwe Vecht.

Het ontstaan van de Reevaart

Ten behoeve van de scheepvaart zijn in de loop der eeuwen van de meanderende Vecht bochten afgesneden, onder meer een afsnijding bij Vreeland waarbij de rivier langs de andere kant van dit dorp kwam te lopen; bij de Nes of het Realeneiland ten noorden van Vreeland en de Reevaart of Nieuwe Vecht, die tussen 1629-1631 werd gegraven. Jonkheer Godard van Reede, heer van Nederhorst (vandaar de benamingen ‘Reevaart’ en ‘Reedervaart’) nam het initiatief tot deze vaart om de grote bocht in de Vecht bij Nigtevecht af te snijden, waardoor de vaarweg van Amsterdam naar Utrecht en verder naar Duitsland, de zogenaamde Keulse Vaart, korter en beter bevaarbaar werd. Maar wellicht diende de vaart aanvankelijk daarnaast ook een ander doel.

Opmerkelijk is namelijk dat op de in die tijd vervaardigde geografische kaarten de aanleg van de vaart zo overduidelijk in twee fasen is aangegeven: eerst het zuidelijke deel en pas later het noordelijke. Op beide kaarten van Balthasar Florisz. van Berckenrode (het origineel uit 1625 en de aanpassing uit 1630) staat alleen het zuidelijk deel afgebeeld, met aan-

---

¹ Zie hun website www.nieuwevecht.nl

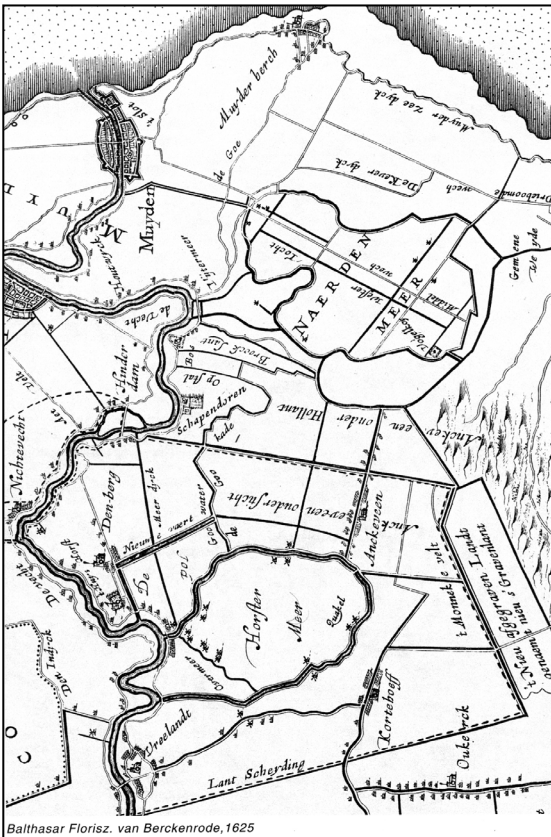

sluiting op de Nieuwe Vaert, ofwel de Ankeveensevaart, die in dezelfde tijd werd gegraven.

Kunnen we hieruit de conclusie trekken dat de Reevaart bewust in twee fases is gegraven? Maar waarom?

Een eerste reden is dat het zuidelijk deel, dat tegelijk met de ‘Nieuwe Vaert’ (de Ankeveensevaart) werd gegraven, in eerste instantie bedoeld was voor de afwatering in het kader van de bemaling van de Horstermeer.

Afb. 1. Kaart van Balthasar Florisz. Van Berckenrode, 1625.

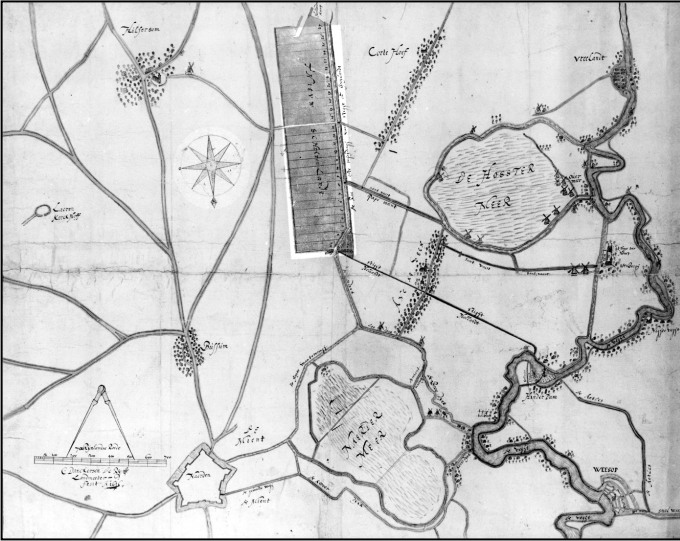

Het oorspronkelijke Horstermeer was een natuurlijk gevormd meer dat in open verbinding stond met de Vecht. Na de aanleg van de Hinderdam werd het Horstermeer van zeeïnvloed afgesloten.²

In 1612 werd door de Staten van Utrecht aan Godard van Reede octrooi verleend voor de droogmaking van het meer. Hij verkocht het aan enkele rijke, voornamelijk Amsterdamse, kooplieden, die het wilden droogmalen en de grond als landbouwgrond wilden exploiteren. Rond het meer werd een dijk aangelegd, evenwijdig aan de bestaande bedding.

² Begin 14^e eeuw stond de Vecht nog steeds open voor het water van de Zuiderzee, eb en vloed waren tot voorbij Breukelen merkbaar. In 1320 werd tussen Breukelen en Maarsse een sluis gebouwd, de Otterspoorsluis, om bij hoge vloed het zeewater te keren. Zes jaar later, in 1326, werd voorbij Nigtevecht de Hinderdam aangelegd.

Tussen de dijken werd een vaart uitgegraven waarop de zeven molens van de aangrenzende gebieden het water konden uitslaan. Deze ringsloot werd de nieuwe boezem voor de omliggende polders en mondde uit op de Vecht.

Afb. 2: Kaart van Gooiland, C.D. de Rij, 1635.

(De kaartenmaker heeft het noorden naar onderen aangegeven. Let op de windroos. Red.)

De bemaling kende veel tegenslag, met name vanwege het feit dat bemaling met windkracht eigenlijk niet voldoende was.³ In 1629 (het jaar dus waarin het graven van het zuidelijk deel van de Reevaart en van de Ankeveensevaart een aanvang nam) leek de drooglegging een feit; de twee achtkante molens uit 1632 aan het Ankeveensepad, dat langs de Ankeveensevaart liep, brachten het overtollige water uit de omliggende polders in de Reevaart, waardoor de problemen met de bemaling van de Horstermeer leken opgelost. Maar toen de droogmaking van het Horstermeer een volslagen mislukking bleek, besloot men in 1636 de bemaling te stoppen en liep de polder weer onder water. Aangezien dus de ‘Nieuwe Vaert’ een belangrijke rol speelde in de bemaling van de Horstermeer en afvoer van het overtollige kwelwater naar de Vecht, lijkt de veronderstelling gerechtvaardigd dat het in de plannen bij de ontwikkeling van de Reevaart zaak was aan te vangen met het zuidelijke deel, waarop deze moest aansluiten om het water naar de rivier af te voeren.

³ Pas bij een tweede poging tot drooglegging in de jaren tachtig van de negentiende eeuw lukte het de Horstermeer definitief droog te leggen. Nu was men namelijk niet meer afhankelijk van windkracht doordat inmiddels de stoommachine als krachtbron was uitgevonden, die krachtig genoeg was het steeds opkomende kwelwater weg te pompen.

Een tweede mogelijke verklaring voor de hypothese dat er een plan zat in de ‘tweefasestructuur’ van de Reevevaart is de opvallende benaming van de Ankeveensevaart op een kaart van C.D. de Rij uit 1635.⁴ Op deze kaart van Gooiland wordt de vaart namelijk aangeduid als ‘Sant vaert’. Wellicht wijst dit op de functie die de vaart had voor het vervoer van zand, waar in die tijd veel vraag naar was. Zo was kort daarvoor, in 1625, octrooi verleend voor de aanleg van ’s-Graveland.

Dit was een project van een paar ondernemende en kapitaalkrachtige Amsterdammers, die hier zand afgroeven dat gebruikt werd voor de Amsterdamse stadsuitbreiding. Pas in 1637 werd een rechtstreekse vaart naar Amsterdam gegraven, de ’s-Gravelandse trekvaart, waardoor wellicht eerder het zand via een andere route zijn weg naar Amsterdam moest vinden. Mogelijk via ‘Sant vaert’, zuidelijke Reevevaart en de Vecht.

Later eeuwen

De 17^e en 18^e eeuw waren de eeuwen van de trekschuit; het zand- of jaagpad langs de Vecht van Nieuwersluis tot Hinderdam werd rond 1630 aangelegd. Ook in de 19^e eeuw speelde vervoer over water een belangrijke rol voor de economie: Koning Willem I (1815–1840) legde, waar mogelijk, kanalen aan. En ook zijn opvolgers waren hierin actief, gedurende de hele eeuw werd het land door talloze waterwegen ontsloten, die capaciteit hadden voor grotere schepen. Toen door de opkomst van de stoomboot de Vecht niet meer voldeed aan de normen van de scheepvaart werd het Merwedekanaal gegraven (geopend in 1892, sinds 1952 Amsterdam-Rijnkanaal). Tot die tijd was de scheepvaart op de rivier nog zo druk, dat de kosten van de brug over de Reevevaart grotendeels alleen reeds door de watertol konden worden gedekt.⁵ Het vervoer over water was voor de gemeente Nederhorst den Berg altijd van groot belang. Tot 1925 bestond de enige vorm van openbaar vervoer uit de beurtvaartverbindingen met Amsterdam en Utrecht. De veerdienst Amsterdam-Nederhorst den Berg-Utrecht vertrok vanaf het gerechtshuis te Nederhorst den Berg. Er was sprake van een monopolie: alle bewoners van Nederhorst den Berg, Hinderdam en Nigtevecht waren verplicht zowel voor personen- als voor goederenvervoer hiervan gebruik te maken.⁶

---

⁴ Het was Jan Baar die mij op deze kaart wees. De kaart bevindt zich in het Rijksarchief Noord-Holland.

⁵ Król 1949, p. 145-146

⁶ De Weerd 1988, p. 42

Het einde van de Reevaart

Met het teloorgaan van de Vecht als waterweg werd het ook stil op de Reevaart en in Nederhorst den Berg. Temeer daar dit dorp en haar buurgemeente Nigtevecht door het kanaal nog meer afgesneden kwamen te liggen van hun geografisch bepaalde achterland. Aanvankelijk onderhield een pontveer nog de verbinding met Abcoude, maar dat werd in 1969 uit de vaart genomen. De aanleg van het Amsterdam-Rijnkanaal deed de scheepvaart op de Vecht nog meer verminderen. Daarom werd besloten de Reevaart te dempen, opmerkelijk genoeg ook weer in twee fasen: het zuidelijk deel in 1969-1971 en het noordelijk deel in 1979. Dat betekende het einde van bijna drieënhalve eeuw Reevaart.

De auteur

Otto Haan is al geruime tijd lid van de door TVE in het leven geroepen werkgroep 'Oude wegen tussen Vecht en Eem', die zich ten doel heeft gesteld een reconstructie te maken van het wegennet in Gooi en Vechtstreek tussen 1600 en 2000. Aan de hand van inventarisatie en bestudering van bronnenmateriaal wordt gestreefd naar een overzicht en een beeld van de ontwikkeling van het wegenpatroon -en dan met name de doorgaande routes- aan de hand van geschreven bronnen en de analyse van het belangrijkste cartografisch materiaal uit verschillende periodes. Dit artikel is een eerste, sterk verkorte bewerking van een deel van de door Haan voor de werkgroep verzorgde publicatie.⁷

Geraadpleegde literatuur

Abrahamse, C.M., De bemaling van het Horstermeer. In: TVE 1984, nr 2 pag. 79-84.

Donkersloot- de Vrij, M., De Vechtstreek: oude kaarten en de geschiedenis van het landschap, 1985.

Historische Vechtkalender (www.vecht.nl).

Krol, J., De geschiedenis van Nederhorst den Berg, 1949 .

Weerd, C.F. de, Nederhorst den Berg 1700-1815, Nederhorst den Berg, 1988.

---

⁷ Haan, O., De Noordelijke Vechtplassen. Een bronnenstudie in het kader van de werkgroep Oude wegen in Gooi en Vechtstreek, Nederhorst den Berg, 2008